

# É Romani Glinda

*Den romska spegeln*

Pris 47 kronor

Nr 6–2008



Romerna i ERTF  
samlade i Strasbourg

## Redaktören har ordet

Kära läsare. Ute är det grått och trist. Men inne i husen förbereder familjerna jul och nyårsfirande. Alla fönster är upplysta av adventsstakar och julstjärnor. En trevlig doft av storbak kommer från köken, pepparkakor och karameller nykokt kaffe står på borden i nästan varje hem jag stiger in. Julen är snart här och snart skriver vi alla 2009 i våra kalendrar.

Vi på redaktionen talar om alla reportage som gjorts under åren. Utställningen "Förintelsen och romerna" på Etnografiska museet i januari var en jättesuccé. I kölvattnet följde olika viktiga seminarier kring Förintelsen, som "Romer på flykt" och ett lärarseminarium.

I april ställde Rosa Taikon ut sitt silversmide på Röhsska Museet i Göteborg. Aldrig tidigare hade det kommit så mycket folk på en vernissage. Över sju hundrapersoner. Samma månad firade alla romer i värden Internationella romerdagen. Vi firade med det romska kulturcentret i Malmö.

I maj var Tommy Wiberg i St-Maries de la Mer, där han träffade romer som hyllade det romska helgonet Svarta Sara. På kvällarna underhöll de varandra med musik och dans.

I juni bränns en romsk bosättning ner utanför Neapel. Alla romska organisationer i Europa protesterar och Romskt Kulturcentrum i Stockholm demonstrerar utanför Italienska ambassaden på djurgården. Veckan efter går samma romer i ett större demonstrationståg fram till Sveriges riksdag och överlämnar en protestskrivelse där man efterlyser ett svenskt agerande. Vågar inte Sveriges regering säga något till försvar för romerna.

Maria Leissner kämpar på med sin vitbok. Hon hoppas få slut på det historiska osynliggörandet av romer.

Svarta safirer arrangerar två kulturveckor i Göteborg som avslutas med en konsert med Esmā Redzepova från Makedonien.

Det har varit premiär på teatern "Resan utan slut" i Jönköping, en föreställning där Leif "Bobbo" Svensson och regissören Arne Andersson har sammanställt intervjuer om händelsen kring de så kallade tattarkravallerna 1948 då Jönköpingsborna försökte köra ut resandefolket ur staden.

Alla ombudsmän har slagits ihop och Katri



*Bengt O Björklund, Fred Taikon, Rosario Ali Taikon, framför sitter Mirelle Gyllenbäck, Maja-Lena Taikon och Veronika Portik.*

### É Romani Glinda

Egnahemsvägen 58  
141 37 Huddinge

#### Telefon:

+46 (0)8-779 40 31  
+46 (0)70-712 39 91  
+46 (0)73-543 07 16

**E-mail:** [fredt@telia.com](mailto:fredt@telia.com)

**Webadress:** [www.romaniglinda.se](http://www.romaniglinda.se)

**Postgiro:** 19 54 82-5

#### Ansvarig utgivare

**och chefredaktör:** Fred Taikon

**Redaktion:** Maja-Lena Taikon,  
Rosario Ali Taikon  
och Bengt O Björklund.

#### Tipsa oss

Vi tar gärna emot material till tidningen, samt tips om olika evenemang, föredrag och möten.

Vi tar emot texter på samtliga romanédialekter, antingen via vanlig post eller via e-posten:  
[fredt@telia.com](mailto:fredt@telia.com)

Linna blir chef för den nya DO myndigheten.

Delegationen för romska frågor var åter på bokmässan med arrangemang.

EU har ett toppmöte om Europas romer i Bryssel, men romerna är besvikna, en konferens bland många andra, sades det.

Meros Camping i Göteborg hamnar i medi-afokus. Ägaren hade inte råd att betala elräkningen. Göteborgs stadsdelschefer slår fast att

## Innehåll:

Debatt	sid. 3
Katarina Taikon på RKC	sid. 4-5
DO	sid. 6
ERTF i Strasbourg	sid. 8-11
Ryska aktivister	sid. 12-13
Petar Antic	sid. 14
Överlevande romer	sid. 16-17
Nobelpristagaren	sid. 18-19
Unga romer	sid. 20-21
Engagerad präst	sid. 22-23
Hristo Kuzhichov	sid. 24
Två världar	sid. 25
Böcker	sid. 27
Ingrid Schiöler	sid. 28
Gamla bilder	sid. 29
Recept	sid. 30-31

*Bilden på framsidan är tagen av  
Bengt O Björklund.*

## Våra bidragsgivare



**Kulturförvaltningen**  
**Statens Kulturråd**

Tryck: Allduplo

ISSN 1651-3258

ingen ska behöva bo på ett sådant sätt.

Nyamko Sabuni ryter till i Kommunkonferensen i Södertälje. Hon uppmanar kommunerna att det är dags att leverera, att ta sitt engagemang för romerna på allvar och satsa mer på dem. Detta var något av allt det som ÉRG dokumenterat. Allt går att läsa på ÉRG:s hemsida.

**God Jul och gott nytt år kära läsare!**

# Rom och svensk på samma gång

*Just i dagarna har romer i Italien det inte särskilt bra. Man river en del av lägren och föser ihop romer i andra av staten upprättade läger. Romska barn registreras och några av de italienska politiska partierna har närmast sig fascistiska åsikter.*

*Text: Hardy Hedman*



I Sverige finns den romska tidningen É Romani Glinda (Den romska spegeln). I varje nummer finns en skämtteckning med aktuellt budskap. För något nummer sedan kommenterade man situationen för romerna i Italien så här: "Och ändå heter huvudstaden Rom!"

Gränsen mellan åtgärder som av en del kallas stödjande för en minoritet, blir ofta raka motsatsen.

## Bestämmelse avskaffades

För många år sedan arbetade jag på Skolöverstyrelsen. I någon av skolbestämmelserna riktade till kommunerna stod det ungefär så här: "Om ett zigeniskt barn flyttar från en kommun till en annan kommun, åligger det den avlämnande kommunen att meddela den mottagande kommunen."

Jag frågade ett skolråd om detta åliggande inte borde gälla alla barn som flyttar. Så småningom ledde detta till att bestämmelsen avskaffades!

## Särskild grupp

I en stadsdel i Stockholm med många romer, hade man en period en särskild grupp socialsekreterare som enbart sysslade med romer. Gruppen hade ett döljande namn, men innebörden var i realiteten att man gick till socialtjänsten för att man var zigenare, inte för att man hade behov. Vi var många som försökte få den särskilda gruppen av socialsekreterare att upphöra. Så småningom lyckades det.

## Specialister på romer

Men innan dess hade stadsdelnämnden att offentligt möte där frågan diskuterades. Somliga hävdade att vissa socialsekreterare var specialister på romer - utan att någon av dem hade romskt ursprung!

När diskriminerande åtgärder vidtas av en myndighet, kan det leda till att minoriteten försöker dra nytta av den. Under mötet diskuterade jag saken med en av de romska hövdingarna som deltog. Jag frågade honom: "Förstår du inte att ni blir diskriminerade?" Hans svar blev: "Vi vill bli diskriminerade!" Innebörden var ju att man kunde dra nytta av myndighetens särbehandling.

## Konferens för alla romska grupper

Vi ordnade sedan en konferens för samtliga romska grupper i Stockholm. Vid mötet var deltagarna oerhört öppna och villiga att diskutera interna problem.

Bland annat berättade många föräldrar om hur ungdomarna hade missbruksproblem - något som för övrigt är vanligt världen över i brytningstiden för en minoritetsgrupp. Konferensen ledde till att utbildningen för romer snabbades på, bland annat utbildades romska behandlingsassistenter och stödlärare. De romska behandlingsassistenterna har gjort goda insatser i Stockholm, inte bara för romska ungdomar utan för många grupper av förortsungdomar. Nu gäller det att få fler romska ungdomar att söka till högre studier!

Ingen ska behöva skämmas för sina föräldrar eller för deras språk. Vi borde i Myndighetssverige acceptera att varje medborgare kan ha en dubbel, förenlig identitet. Precis som man kan vara nykterist och svensk, katolik och svensk, sverigefinne etcetera, borde det vara möjligt att vara stolt svensk och samtidigt stolt rom. Kanske får vi i min livstid en minister med romsk bakgrund?

## Skriv i É Romani Glinda!

Har du något som du tycker fler borde känna till, något som du bara måste förmedla? Skriv då till oss så publicerar vi din text här på denna sida om vi tycker att din text och ditt ämne har relevans för våra läsare.

**Redaktionen**



*Thomas Hammarberg, Rosa Taikon, Angelica Ström och Else-Marie Molytor.*

## Många minns Katarina Taikon

*I början av november inledde Romskt kulturcentrum i Stockholm, RKC, en vecka fylld av aktiviteter. Veckan började med vernissage av Björn Langhammers foton och Rosa Taikons silverarbete. Öppningstalade gjorde Hans Caldaras, föreståndare på RKC, Angelica Ström, lärare och Katarina Taikons dotter och Thomas Hammarberg, Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter. Under de följande dagarna höll sedan ett antal föreläsare anföranden om romernas situation.*

*Text och foto: Bengt O Björklund*

Björn Langhammer, som var gift med Katarina Taikon, har fotograferat systrarna Katarina och Rosa Taikons arbete och kamp för romerna i det svenska samhället under 1960 -70-talet. Ett urval av dessa bilder visas nu på RKC i Stockholm. Det är dramatiska och vackra foton, alla i svartvitt, foton som speglar både en svunnen tid och ett engagemang som lyser igenom än idag.

I två montrar visas också ett urval av Rosa Taikons silversmide som rönt stor uppmärksamhet för sin originalitet och fulländade teknik. Det är vackra smycken som visas och Rosa berättar gärna själv varifrån inspirationen kommer.

– Jag har till exempel sett på gamla

foton hur männens knappar såg ut och använt mig av de formerna, säger hon.

Hon visar också upp smycken som hon gjort för sin syster Katarina.

Det var Hans Caldaras som först inledningstalade på scenen. Han började arbeta med Katarina redan på sextiotalet.

– Man har inte tidigare talat om hur viktigt hans arbete har varit när det gäller att dokumentera romernas situation under 60- och 70-talet i Sverige, men det

var tack vare Björns bilder som Katarina Taikon kunde påtala hur svårt romerna hade det i Sverige. Hans bilder förstärkte Katarinas och Rosas kamp för romernas rättigheter i Sverige.

Med Björns bilder kunde media förmedla romernas situation.

– De bilder ni nu ser på väggarna är ett axplock ur det bildarkiv som Björn samlat på sig under sin levnadstid och med detta axplock skildrar vi det som hände



*Foto Björn Langhammer*

under den här perioden, sade Hans Caldaras.

Katarina och Björn träffades 1957 och tillsammans gick de på Birkas folkhögskola.

– Under den tiden blev Björn starkt involverad i romerna situation. Även han såg att man måste göra något för att förbättra situationen. Han hade tidigare av personliga problem bestämt sig för att inte fotografera, trots att han hade en enorm begåvning som fotograf, men genom Katarinas berättelser om hur hon och hennes familj hade levt, kände Björn att det var hans skyldighet att förmedla Katarinas tankar och engagemang genom sin kamera.

### Thomas Hammarberg minns

Thomas Hammarberg var också med när det begav sig.

– Det är som att återuppleva gamla minnen att se dessa bilder. När Katarina Taikon demonstrerade i Kungsträdgården den 1 maj var det som en väckarklocka för mig. Jag tog kontakt med henne och Björn och tillsammans gjorde vi sedan en resa till flera länder i Centraleuropa. Jag tror Katarina blev förvånad när hon såg hur förtryckta och diskriminerade romerna i dessa länder också var.

Nu är Thomas Hammarberg europa-kommissionär och han har i sitt ämbete ofta besökt de länder dit han tidigare rest med Katarina och Björn.

– Situationen i dessa länder ser likadan ut idag som den gjorde då. Ingenting har hänt på alla dessa år. De romska barnen går fortfarande i specialklasser för mentalt handikappade och får bara gå sex år i skolan. Har du ett romskt namn får du inget jobb och många romer är statslösa, dömda till att vara utan identitet, vilket leder till att de inte har någon rätt till sjuk- och hälsovård, socialvård och så vidare. Deras miserabla boendesituation leder till dålig hälsa och de vräks utan alternativ till annat boende. Romer är också underrepresenterade i alla församlingar.

Det är trettio år sedan Thomas, Björn och Katarina gjorde resan genom Europa.

– Det är synd att inte dessa år har



RKC:s egen dansgrupp "De små stjärnorna".

använts till att göra något för romerna. Istället har romerna utsetts till syndabockar av politiker som vill föra fram en strategi. Detta sätter press på romer och leder till bränder och pogromer. Det är skamligt att det fortfarande är så, att inte våra svenska politiker ställer sig upp och protesterar.

Katarina är känd över hela Europa idag och Thomas Hammarberg tycker att det är något man skulle kunna använda sig av.

– Katarina är en symbol idag. Hon representerar någon som i ett svårt läge ställer sig upp och talar. Det finns fortfarande ett stort intresse för henne och hennes gärning ute i Europa. Vi behöver sådana förebilder och vi borde ta reda på hur hennes idéer skulle fungera idag.



Thomas Hammarberg.,

Europarådet har samlat in vad man vet om den romska historien och kulturen i en dossier som även finns på romanés.

– Det är en mycket viktig dossier, men det behövs mer och där skulle Katarina kunna spela en viktig roll, avslutade Thomas Hammarberg.

Viktor Famulson, vice ordförande i International Romani Union, höll ett kort anförande där han uttryckte sin tacksamhet till både Katarina, Rosa och Björn.

– Katarina hjälpte mig och min familj mycket när vi först kom till Sverige. Hon har varit en stor inspiration för mig, något som ligger till grund för det arbete jag gör idag. Vi romer ser också på Björn som en av de största medhjälparna, sade han.



Rosa Taikon och Hans Caldaras.



*Barnen på bilden har inget med artikeln att göra.*

## Den kränkande skolan

*Sverige har fått omfattande kritik av Europarådet för att inte leva upp till sina internationella åtaganden mot de fem nationella minoriteterna - judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar.*

*Text: Anna Theodóra Gunnarsdóttir – Vikarierande DO*

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO, presenterar nu en rapport som visar att de nationella minoriteterna sedan långt tillbaka utsatts för en systematisk diskriminering. Rapporten tar särskilt upp erfarenheter som nationella minoriteterna har av diskriminering inom utbildningsväsendet.

För att komma åt den diskrimineringen krävs att regeringen höjer ambitionsnivån avsevärt i frågor som rör mänskliga rättigheter.

DO har i ett antal år regelbundet träffat representanter för de nationella minoriteterna i olika referensgrupper.

Många har där vittnat om, liksom det finns anmälningar till DO om, diskriminering och förföljelse som återkommande inslag i vardagen, såväl inom skolan som i kontakter med olika myndigheter.

Det är särskilt allvarligt att skolan, som har till uppdrag att skapa jämlika förhållanden för alla barn, diskriminerar barn från de nationella minoriteterna. Skolresultatet är avgörande för ett barns möjligheter att studera vidare och påverkar i sin tur deras möjligheter att ta sig ut i livet.

Men än i dag lever skolorna i många kommuner inte upp till målen i grundskolans läroplan om att alla elever ska ha kunskaper i de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia när de går ut nionde klass.

Fortfarande sprider läroböcker i samhällskunskap och historia som används i grundskolan förenklade och felaktiga föreställningar om de nationella minoriteterna. Innehållet i dessa upplevs som kränkande för elever.

Fortfarande bryter många skolor mot Europarådskonventionen (och svensk lag) om att nationella minoriteter har rätt att lära sig sitt minoritetsspråk och att Sverige som stat har en skyldighet att erbjuda undervisning i och på modersmålet.

De stora bristerna inom modersmålsundervisningen gör att språk riskerar att försvinna.

Många från de nationella minoriteterna som DO talat med vittnar också om att det fortfarande är så att den enda möjligheten att bli accepterad i samhället är att undertrycka sin etniska tillhörighet och anpassa sig till majoritetssamhället.

Enligt en undersökning som DO gjort uppgav till exempel 40 procent av de romska föräldrarna att de inte uppgav sina barns romska identitet i skolan av rädsla för att barnen skulle bli trakasserade.

Fortfarande lever inte Sverige upp till centrala skrivningar i ramkonventionen där det stadgas att de nationella minoriteterna har rätt att använda sina språk både privat och i offentliga sammanhang och att de under vissa förutsättningar ska ges möjlighet att använda minoritetsspråken i kontakt med myndigheter.

Det är viktigt att den kommande ombudsmannamyndigheten tillvaratar de nationella minoriteternas erfarenheter av diskriminering genom en fortsatt dialog med deras företrädare.

Den nya DO bör hjälpa till att utbilda utbildare samt utveckla en handbok i mänskliga rättigheter som kan användas av minoriteterna i deras fortsatta arbete.

Information från Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)

## Vi behöver din hjälp!

DO arbetar för att etnisk och religiös diskriminering inte ska förekomma i samhället. För att vi ska arbeta effektivt behöver vi veta mer om de uttryck som diskriminering kan ta sig.

75% av de romer som anmäler diskriminering till DO är kvinnor. Många fler kvinnor blir kränkta utan att anmäla det.

### **Är du romsk kvinna? Har du blivit utsatt för diskriminering? Dela med dig av din erfarenhet till DO!**

Vi behöver veta mer om

- i vilka situationer romska kvinnor blir diskriminerade
- var det händer
- hur diskrimineringen går till
- vem det är som diskriminerar.

Kontakta DO:s handläggare Heidi Pikkarainen och dela med dig av dina erfarenheter. Du behöver inte anmäla händelsen om du inte vill.

Den 1 januari 2009 tas DO:s uppdrag över av den nya myndigheten Diskrimineringsombudsmannen. Där nås Heidi Pikkarainen via växel, tel: 08-508 887 56 eller via e-post: [heidi.pikkarainen@do.se](mailto:heidi.pikkarainen@do.se). Du kan även boka in ett besök om du föredrar att berätta om dina erfarenheter ansikte mot ansikte.



Delar av de samlade delgaterna och inbjudna gäster. I främre raden sitter Jozsef Berenyi, Irma Ertman och Terry Davis.

## Möte i Strasbourg

*Den 24-25 november i år höll European Roma and Travellers Forum, ERTF, sitt årsmöte, det sista med den nuvarande interimsstyrelsen. Nästa årsmöte är det dags för de nya delegaterna att välja en ny styrelse. Årets möte blev stormigt. Redan första dagen iscensattes ett försök att avsätta Rudko Kawczynski, ordförande i ERTF. Ett handskrivet dokument lämnades in med 26 underskrifter och långa diskussioner följde om dagordningen. Dag två avslutades i vilda diskussioner om ändringar av stadgarna.*

**Text och foto:** Bengt O Björklund

Nästa år är det slutspurt för alla medlemsländerna att samla sina romska organisationer i en paraplyorganisation. Sedan blir paraplyorganisationen medlem i ERTF och skickar sedan iväg de delegater de tycker är bäst lämpade till Strasbourg.

Årets sista möte hade samlat många delegater från många länder, dock inte Sveriges delegat som inte var närvarande. Rudko Kawczynski talade om romernas situation i Europa idag.

– Det som vi ser idag är nynazister med flaggor och hat. Vi har ett stort ansvar framför oss att samarbeta och skapa ett samhälle för alla, ett samhälle där alla är jämlika. Mycket har hänt det senaste året. Många länder kör med så kallad "kall

deportation", det vill säga delar av befolkningen är tvingade att lämna sina hemländer för att möta ett nytt öde i ett nytt land. Italien är ett skrämmande exempel, men



romer möts överallt av daglig diskriminering.

Rudko Kawczynski är nöjd med det arbete ERTF har gjort under de tre som gått.

– Vi har stabiliserat detta forum.

Finland och Rumänien är de två länder som redan har sina paraplyorganisationer klara, men alla länder borde inom snarast vara klara med den processen. Vi vill

vara en stark romsk organisation som med kraft kan kämpa för romernas sak. Det är vi som är experterna.

Partnerskapet med Europarådet kommer att fortsätta. Finansieringen blev klar i början av november 2008.

– Den demokratiska processen måste fortsätta i alla länder och ni delegater måste göra ert bästa för de romer som har valt er, sade Rudko Kawczynski.

Europarådets generalsekreterare Terry Davis talade om det ökande våldet mot romer i Europa.



– Ett tusental poliser fick sättas in mot en stenkastande mobb som försökte attackera en romsk förtort i en stad i Tjeckien. Jag är

glad över den tjeckiska regeringens beslutsamhet att sätta stopp för detta, men varnade samtidigt för att detta sker mot en bakgrund av ökande våld i mot romer i Europa idag.

Därför har Terry Davis bett alla europeiska regeringar i Europa att se till romernas situation i sitt eget land och att beslutsamt agera mot diskriminering, intolerans och våld.



– Att detta verkligen sker har största prioritet. Vi måste ständigt påminna om kampen mot antiziganism, men också om ländernas skyldigheter att erbjuda råd och skydd. Jag tror att den deklaration om romska rättigheter som ni har tagit fram kan vara till stor hjälp i detta arbete. På internationell nivå arbetar forumet för romernas rättigheter, inte bara genom samarbetet med Europarådet, men även med Europaunionen, OSSE, FN:s högkommissarie för flyktingar och FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter.

Terry Davis tycker att samarbetet med Europarådet fungerar bra, men att det skulle kunna fungera ännu bättre.

– Jag skulle vilja rekommendera att ni förstärker ert internationella nätverk på nationell nivå med en bättre representation och inför framtiden skulle jag vilja föreslå att forumet lägger ner mer tid på att söka pengar till sina aktiviteter. Det är viktigt att ni använder de resurser ni har på bästa sätt. Forumet borde också förstärka sitt arbete med en fungerande och ihärdig strategi för att bekämpa fattigdom, uteslutning och diskrimineringen av romer. Tillsammans med Europarådet och andra institutioner borde forumet verka för ett utbyte av god praxis när det gäller arbete, hälsa och utbildning. Forumet borde också insistera på att redan gällande juridiska normer måste användas liksom de konventioner som redan finns. Ni måste också fortsätta att stärka ert samarbete med de europeiska institutionerna. Vi uppskattar er erfarenhet och era råd, sade Terry Davis.

Jozsef Berenyi, ordförande i subkommittén Minoriteternas rättigheter, i Europarådets kommitté Juridiska ärenden och mänskliga rättigheter, talade om en rapport som han ansvarar för och som ska vara klar nästa år.

– Vi är bekymrade över romernas situation i Europa och jag behöver hjälp från detta forum med vad som är viktigt att ta upp. I rapporten kommer jag att tala om olika länders engagemang och de länder som har problem med sina romer kommer att nämnas vid namn.

För Jozsef Berenyi spelar forumet en viktig roll.

– Det är viktigt att romerna har en representant som kan föra deras talan, men romerna måste ha en röst i Europaparlamentet också.

Irma Ertman, finsk ambassadör och permanent representant för Finland i Europarådet, såg tillbaka på de tre år som gått.

– Ni har stora förväntningar på er. Det är ni som ska ge romerna en röst. Nästa år måste ni

visa upp resultat och det är ert ansvar att paraplyorganisationer byggs upp i alla medlemsländer. Det är ni delegater som måste lyfta er och se till att detta verkligen händer, sade Irma Ertman.

Hon talade också om romernas situation i Europa.

– Romernas situation har blivit sämre och EU har nu försökt tvinga sina medlemsländer att arbeta för integrering av romer. Vi i Finland stödjer er via Miranda Voulasranta och vi hoppas att fler länder ger forumet det stöd som vi har gjort. Finland och Europarådet har stött ERTF finansiellt de första fyra åren, men nu hoppas vi att andra vill stödja forumet, sade Irma Ertman.

Bruno Gain, Frankrikes permanente medlem i Europarådet, tror på ERTF:s roll i den europeiska politiken.

– Forumet kommer att göra skillnad och vi litar på er. Vi är glada över det europeiska toppmötet som hölls nyligen, men det som EU och Europarådet gjort hittills

räcker inte. De måste börja använda sig av de resurser som finns hos de romska organisationerna och forumet. Vi hoppas mycket på den deklaration som ni snart kommer att offentliggöra. Vi hoppas att den kan skapa och initiera nationella strategier och göra att de lagar som redan finns mot diskriminering används. Medlemsländerna måste börja samarbeta i dessa frågor, särskilt på kommunal nivå. Forumet representerar romernas röst. De får inte glömmas eller lämnas på efterkälken. De måste kunna ta del av den beslutsfattande processen, avslutade Jozsef Berenyi.

Innan lunchen marscherade alla närvarande till Förintelsemonumentet utanför Europarådets huvudbyggnad där en blomkrans lades ner till minne av alla de romer som mördades av nazisterna.

Gjuner Abdula, årsmötets ordförande och delegat för Holland, trollade efter lunch plötsligt fram ett handskrivet dokument till mångas bestörtning. Dokumentet krävde ordförande Rudko Kawczynskis omedelbara avgång. Tjugosex av forumets cirka åttio delegater hade skrivit under petitionen. Diskussionen som följde blev både lång och fruktlös och pekade på en oenighet inom ERTF. Diskussionen gällde främst om dokumentet skulle tillåtas bli en del av dagordningen och om den kunde tas upp enligt ERTF:s stadgar. De som



Rudko Kawczynski och Dragan Jevremovic har lagt ner en krans vid monumentet



Janina Janson, Gjuner Abdul, Dragan Jevremovic och Agnes Daroczi.

främst talade för dokumentets validitet och tillhörighet på dagordningen var de som varit med och stiftat stadgarna. Det var nästan uteslutande medlemmar i organisationen International Romani Union, IRU, som stod bakom dokumentet tillsammans med Nezdet Mustafa och Alexander Filipov, två romska ministrar från Makedonien respektive Bulgarien.

– Både Bulgarien och Makedonien har ett intresse av att destabilisera ERTF, sade Rudko Kawczynski, och IRU vill ha mer makt i ERTF.

## Dag två

Dag två inleddes av Rudko Kawczynski. Han började med att berätta om förra årets årsmöte som, liksom årets möte, hade mynnat ut i diskussioner som inte fanns med på dagordningen. Den gången hade det handlat om ekonomin.

– Revisionerna förra året tog mycket tid, utan att det fanns någon egentlig anledning. Vi fick godkänt av alla instanser.

Under det gångna året har ERTF varit engagerade i kosovoromernas situation.

– Vad ska hända med dessa romer som nu är spridda i ett antal europeiska länder. Deras hus är nedbrända och de har tvingats fly till läger där de långsamt blyförgiftas. Till just det lägret har vi skickat en delegation som konstaterar att alla där kommer att dö av blyförgiftning om inget görs. Vi har också initierat till möten för att se till att kosovoromer inte skickas tillbaka till Kosovo.

Även situationen för romerna i Italien har varit het på ERTF:s agenda under året.

– Vi har försökt få Italien att åtminstone ta hand om de romer som har bott länge i landet och vi har besökt romska läger där.

ERTF har under året haft många möten med Europarådet, OSSE, FN:s högkommissarier och olika ambassadörer.

– Vi pratar ofta med ambassadörer, men de lyssnar sällan på oss. När vi tar upp frågan med rumänska ambassaden om varför rumänska romer lämnar Rumänien skrattar de och säger att romer är tokiga. Vi måste få en bättre relation till Europas länder och våra egna delegater från olika länder måste vara bättre informerade om situationen i sina länder.

Rudko Kawczynski berättade också om en kommande deklaration om romska rättigheter som ERTF har tagit fram och som ska antas vid ett extramöte. Han talade även om förväntningarna på ERTF:s delegater.

– Ni delegater har inte gjort tillräckligt. När vi skriver rapporter, som vi måste göra, saknar vi era redogörelser för vad ni har gjort i era länder. Ni måste skicka dem till oss så vi kan lägga in dem i vår rapport. Vi är bara tre personer som arbetar med detta och vi kan inte redogöra för vad som händer i de 47 länder som är med.

Nicolae Paun, partiledare för det romska partiet Partida Romilor Social Democrata i Rumänien lovade pengar.

– Jag kom hit för att säga att vi har

pengar till er för kontor i olika länder, i Paris, Madrid och Rom till exempel. Alla måste vara medvetna om att forumet talar för Europas romer, eller hur ska vi ha det? Ska vi bara ha lite möten, äta lunch och åka hem? Jag kommer att stödja er om vi kan arbeta seriöst.

Näste man att tala var Stahiro Stankiewicz. Han talade om romernas situation.

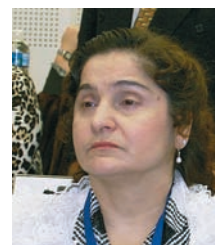
– Romerna kan bara bli fria om de är finansiellt oberoende, inte är diskriminerade och har tillgång till alla institutioner. De måste ha utbildning. Utan kunskap kan vi inte föra någon dialog med andra.

I maj i år körde forumet igång med fyra direktorat, en för mänskliga rättigheter, en för EU-utvidgningen, en för utbildning, kultur och språk och ett direktorat som enbart ska arbeta med frågan som rör kosovoromerna.

– Vi beslöt att detta var det bästa sättet att arbeta med Europarådet, deras experter möter våra experter.

Miranda Voulasranta är vice ordförande i ERTF och Finlands delegat. Hon talade om det försämrade läget för romer i Europa.

– Mitt mandat är att stärka banden



mellan forumet och alla institutioner i Bryssel. Vi behöver att alla medlemsländer stöder ERTF så som Finland gör. Vi har inte tillräckligt

med tillgångar för att kunna arbeta så som vi vill. Ni delegater kan trycka på i era hemländer för att få ett stöd för ERTF.

Vuolasranta tog upp vad som hände vid toppmötet i Bryssel nyligen.

– Barroso föreslog en plattform för romska frågor, men ingen ville veta vad det innebär och ingen har tagit kontakt med ERTF som borde vara med i det arbetet. Kommissionen borde inte komma med en massa förslag utan att först fråga romerna.

Thomas Hammarberg uttryckte stor frustration över politikernas sätt att ta itu med romernas situation i Europa.



– Det finns ett stort gap mellan tanke och verklighet. Jag har sett verklig misär och det är inte acceptabelt i Europa idag. Romerna ligger långt efter på alla områden som boende, skola, hälsa och arbete. Det händer mycket som handlar om romer, men i grunden är det inget som är förändrat. Det är som om vi inte kommer åt grundproblemet. Det finns många romaexperter, men ERTF måste bli den största romska auktoriteten när det gäller romska frågor. Detta forum har potential att bli det.

Ondrej Gina är ordförande i ett av ERTF:s fyra direktorat.

– Jag har varit i många länder för att kunna definiera problemen och se vad vi kan göra. Det finns i min rapport, men vi saknar kapacitet för en bra kommunikation mellan direktorat och delegater. Det måste vi finna en lösning på.

Soraya Post är ledamot i ERTF:s styrelse och ordförande i IRWN. Hon berättade om sitt engagemang i den romska frågan för ERTF:s räkning.

– Vi måste ställa oss upp och säga att det räcker nu. I Sverige till exempel kommer kanske sverigedemokraterna in i regeringen. Vi kan inte vänta på att icke-romer ska lösa våra problem, vi måste göra det själva. Vi hör hela tiden en

massa löften, men inget händer, antiziganismen bara ökar.

Alexander Filipov är bulgarisk minister för katastrofberedskap och delegat i ERTF.

– Vi måste skapa en arbetsatmosfär här som inte finns idag. Problemet är att vi inte har lyckats göra vårt bästa. Vi måste vara mer konstruktiva i vår kommunikation. Jag vill inte sätta press på ordföranden, men vi behöver en stark ledare.

Filipov blickade också framåt.

– Vi behöver ett kontor i Kosovo. Vi är ett skyddsinstrument, vi måste gå vidare, men utan att vara mer aggressiva. Nicolae Paun, den rumänska partiledaren, erbjöd pengar till forumet, men jag tycker att han ska använda pengarna till att göra livet bättre för de romer som lever i misär i hans land.

Andrzej Mirga, ordförande i Europarådet specialistgrupp om romer



och resandefolk (MG-S-ROM) talade om OSSE:s och ODIHR:s arbete.

– Vi har gjort en rapport för att se vad regeringarna har gjort sedan

2003. Vi har besökt alla länder för att se

vad som är bra och vad som är dåligt.

Problemet är implementeringen. Det har funnits strategier och program i många år nu, men utan en politisk vilja och utan prioriteringar kommer vi ingenstans. Vi måste se till att våra barn kommer in på högskolor och universitet annars kommer det inte att hända så mycket mer.

May Bittel, den schweiziske delegaten, ville också fästa uppmärksamheten på romernas situation idag.

– Miranda sa att hon har en dröm, jag vill tala om en mardröm, den mardröm som våra systrar och bröder lever i varje dag. Medlemsländerna lever inte upp till sina åtaganden när det gäller boende, utbildning, hälsa och arbete. Vi får inte heller glömma de resande och deras problem. Vi måste se till att de resande litar på ERTF, vilket inte är fallet idag. De resande diskrimineras också svårt idag.

Asmet Elezovski, Roma National Congress, berättade om en ny rapport han gjort.

– Det är en mörk rapport. Det största problemet idag är immigrationen. Balkan är en eld som inte slocknar och i Frankrike har romer ingen minoritetsstatus. Problemet som vi har är inte att vi inte gör något, men vi måste kommunicera bättre för att vår röst ska bli hörd.



*Delegaterna har samlats utanför Eurparådets huvudbyggnad för att hedra förintelseoren under andra världskriget.*



Den ryska delegationen samlade i en av Rädda barnens lokaler.

# En bättre skola för romska barn i Ryssland

*Nyligen besöktes Sverige av en grupp romska aktivister från olika platser i Ryssland, tillsammans med ryska rektorer och lärare och personal från den ryska antidiskrimineringsbyrån Memorial. Syftet var att ta till sig nya sätt att arbeta med skolfrågan i Ryssland.*

*Text: Bengt O Björklund Foto: Veronika Portik*

Olga Abramenko är chef för Memorial som har sitt säte i S:t Petersburg.

– Vi bröt oss ut ur den stora huvudorganisationen Memorial som jobbar främst med Stalins offer. Vi tog med oss alla romska frågor och startade en egen organisation. Det känns viktigt för oss eftersom romer i Ryssland är en mycket svag grupp, säger Olga Abramenko.

Memorial började med att arbeta för de romska barn som finns i och omkring S:t Petersburg. Många av dem går inte i skolan.

– Vi funderar över hur vi kan göra skolan mer attraktiv för de romska barnen och deras föräldrar. Vi arbetar också med att få lärarna att vara öppna för den romska kulturen. I detta syfte arrangerar vi festivaler och resor. Men vår främsta

uppgift just nu är att ge rättsliga råd åt romer i vårt område.

Under kommunismens era i Sovjetunionen tilldelades romer bostäder i och med den nya lag som 1956 förbjöd dem att resa omkring. De blev permanentboende.

– Men på den tiden ägde ingen sitt boende, allt tillhörde staten. Nu är problemet att romerna fick inga dokument som visar att bostäderna är deras. När romerna tilldelades bostäder fick de bara ett muntligt löfte om att få bo i husen. Nu när vi har kapitalism kan en affärsman som vill ha marken huset står på bara komma och säga "Har du ingen dokumentation är det bara att flytta." de menar att romerna bor illegalt, vilket innebär att romerna måste flytta och sedan rivs husen för gallerior eller vad det nu kan vara.

Ett annat problem som uppstår med denna problematik är att utan bostadsuppgifter i ditt pass, och alla ryssar måste ha pass, får du ingen tillgång till sjuk- och hälsovård, socialvård, skola och så vidare.

– Det är vanligt att skolorna inte vill ha några romska barn som går där och har de då inga bostadsuppgifter i sina pass kan de lätt avfärda dem. Detta trots att barnen har rätt att gå i skolan, men romerna känner inte till sina rättigheter.

De romska barnen går oftast i speciella avdelningar i den ryska skolan där förutsättningarna är mycket sämre än för de andra barnen. I de romska klasserna blandar man åldersgrupperna lite som det passar skolan.

– En romsk flicka berättade för mig att hon hade gått fyra år i skolan när hennes lillebror skulle börja där i första klass. De hamnade i samma klass.

Syftet med resan till Sverige var att inspirera de romska aktivisterna och de ryska rektorerna och lärarna som arbetar med romska barn.

– Vi vill visa dem att det är möjligt att

utbilda romska barn tillsammans med andra barn. Rektorerna och lärarna har en massa goda idéer för hur man kan bryta segregationen, men vi vill se goda exempel på hur man gör. Vi vill ändra den ryska skolans syn på romer och vi vill också ändra på romernas syn på skolan och deras tendens att isolera sig. Vi vill att båda sidor arbetar för integrering.

I gruppen finns en romsk man som tröttnade på att de romska barnen fick en sådan undermålig utbildning. Han köpte en bit mark i staden Chudovo, tio mil från S:t Petersburg, och lät bygga en skola där för egna pengar. Han heter Boris Yanosh och är skrothandlare.

– Barnen i vårt område gick inte i skolan för den ville inte ha dem. Då bjöd jag och min bror in dem till en lokal och vi anställde ryska lärare för att undervisa barnen där. Men vi fick inte plats med alla barn så då bestämde jag mig för att bygga en skola. Jag betalade själv för allt detta.

De första fyra åren stod Boris själv för alla kostnader, löner och så vidare.

– Jag försakar gärna saker i mitt liv för barnens skull, säger han.

När de ryska skolmyndigheterna kom på besök var de imponerade av det som pågick. Kort därpå tog de över verksamheten och skolan blev en del av det ryska skolväsendet.

– Nu har vi också musik och dans och vi har en gymnastiksal med allt som behövs där. Barnen uppträder ibland och de spelar tennis och volleyboll.

Men även om den ryska staten nu betalar lärarnas lön är det inte tillräckligt för att motivera lärarna. Boris kompletterar deras löner.

– Detta är den första skolan som byggs av romer i Ryssland och jag är mycket stolt över den, avslutar Boris Yanosh.

En av rektorerna som var med på resan var Lyubov Gorokova. Hon basar över en romsk mellanstadieskola i Tula Oblast sedan fyra år tillbaka, en skola där det går 145 romska barn.

– Skolan ligger i ett nytt hus som staten har köpt av en rom som flyttade ifrån

området. Vi har allt som vi behöver materiellt sett.

Den höga standarden på skolan har gjort att många romska föräldrar har ändrat sin inställning till att låta sina barn utbildas.

– De förstår allt mer vikten av att utbildas sig och är villiga att betala för det skolmaterial som krävs, precis som alla andra föräldrar i Ryssland måste betala. Barnen får lunch, de har tillgång till datorer och det finns ett musikrum med karaoke. Vi använder oss av karaoke för att lära barnen ryska. Det är ett lustfyllt sätt att lära sig, säger Lyubov Gorokova.

Barnen tävlar i olika sporter mot barn i andra skolor.

– Vi använder oss av sport för att skapa möten med andra ryska barn. Om de lär känna varandra finns det ingen anledning till konflikt.

Men det finns ingen hemspråksundervisning på romanés i någon rysk skola idag.

– När de romska barnen har tagit sina pedagogiska diplom och blivit lärare, först då kan vi ha romanés på schemat. Men jag påminner dem alltid, ni måste lära er ryska, men ni får aldrig glömma ert romska ursprung, er kultur och ert språk.

*Olga Abramenko är chef för Memorial som har sitt säte i S:t Petersburg.*



*Boris Yanosh är skrothandlaren som startade en egen skola för romska barn.*



*En av rektorerna som var med på resan var Lyubov Gorokova.*



"FOTO: HELSINGFORSKOMMITTÉN"

*Petar Antic från Minority Rights Centre talar om diskrimineringen av romska barn inom utbildningsväsendet på Svenska Helsingforskommitténs frukostseminarium den 12 november 2008.*

## Utbildningen är vägen framåt

*Under MR-dagarna i Luleå uppmärksammade Svenska Helsingforskommittén den breda diskrimineringen av romska barn inom utbildningsväsendet genom att bjuda in Petar Antic, romsk jurist och chef på "Minority Rights Center" i Belgrad, Serbien.*

**Text:** Mirella Pejčić Duvmo

Petar Antic, som själv har växt upp i en medelklassfamilj med utbildade föräldrar, berättade om en gripande personlig händelse i slutet av 1999 som fick honom och inse under vilka förhållanden många fattiga romska barn kämpar för att slutföra grundutbildningen med goda resultat. Dessa förhållanden innebär oftast ohygieniska miljöer i form av hus i slummen gjorda av gytta eller kartong, avsaknad av utbildningsmaterial och böcker samt brist på mat. Han belyste problematiken kring ett bristande socialt system under vilket många romer inte får hjälp eftersom 13 % av landets romer saknar giltiga dokument och en fast bostadsadress. De romer som har flytt från Kosovo lever under de sämsta förhållandena i områden som är illegalt byggda.

Antic betonade att utbildningen är den enda vägen framåt för många romer och att de romska barnen som skickas tillbaka till Serbien från Tyskland och Sverige bör få med sig dokument som styrker att de

har gått i skolan, vilket skulle kunna underlätta och bidra till en smidigare övergång till det serbiska utbildningssystemet. Dessa barn har växt upp i utlandet och talar oftast inte flytande serbiska, samtidigt som de saknar intyg och bevis på att de har gått i skolan under tiden i utlandet. Assistans kring återvändandet behövs och Antic menar att de länder som skickar romska familjer tillbaka bör förbereda finansiellt stöd för att kunna organisera skolklasser och arbetsprogram. Med andra ord, en ansvarfull utvisning efterfrågas.

Diskrimineringen inom utbildningen har många olika former och den börjar med antagningsproven som saknar förankring i den romska verkligheten. Det är svårt för ett romskt barn att veta att strömbrytaren används för att tända och släcka ljuset om man saknar elektricitet hemma. Skolsegregationen är ett stort problem, trots att den inte är systematisk och över 60 % av romska barn är idag placerade i skolor för mentalt handikap-

pade, med hänvisning till att de inte har klarat antagningsproven. Den serbiska majoriteten är inte nödvändigtvis det största problemet, utan även andra minoritetsgrupper i landet, som till exempel ungrare och rumäner, har hittills visat grova främlingsfientliga attityder gentemot romer och undersökare har hittat separata toaletter och matsalar för romska och ungerska barn på en ungersk skola.

Slutligen betonade Antic att många positiva framsteg kan ses idag i samband med Decenniet av Roma inkludering 2005-2015. Serbiska skolor håller på och förbereder en handlingsplan som ska motverka diskriminering av romer inom utbildningen och man tillämpar positiv särbehandling när romer ansöker till gymnasieutbildning och universitet. För första gången i historien har den nationella handlingsplanen för romer fått en egen budget att arbeta med. Denna utveckling ses som en grogrund för den romska vägen framåt inom utbildningen.



Singoalla tillsammans med sin dotterdotter Youbri Milon. Foto: Tommy Wiberg

# FÖRTRYCK OCH FÖRFÖLJELSE

## - LÄS ROMERNAS EGNA BERÄTTELSE



### ETT FÖRDRIVET FOLK

En antologi om förtryck och diskrimineringen av romer och resande

Utgångspunkten för boken är nazisternas försök att döda alla romer under andra världskriget. Först 1982 erkände Tyskland att romerna var offer för nazisternas raspolitik under andra världskriget. Boken tar även upp hur Sverige har förtryckt och diskriminerat romer i Sverige och hur situationen ser ut idag.

Beställ antologin *Ett fördrivet folk* via [levandehistoria@strd.se](mailto:levandehistoria@strd.se)

Ca-pris 100 kr. Finns även som lättläst version.

Studiehandledning finns för nerladdning [www.levandehistoria.se](http://www.levandehistoria.se)



### SOFIA Z-4515

"Mormor, när tatuerade du armen? Först ville jag inte berätta, men barnbarnen frågade."

Sofia Taikon har valt att berätta sin historia. Hur hon som barn fördes till koncentrationslägret i Auschwitz-Birkenau. Hur fångnumret tatuerades på hennes arm. Och hur hon fjorton år gammal kom till Sverige med de vita bussarna. Nu finns berättelsen om Sofias liv som seriealbum av författaren Gunilla Lundgren och illustratören Amanda Eriksson. Boken är skriven på svenska och romani. Sofia Z-4515 ges ut av förlaget Tranan och Podium i samarbete med Forum för levande historia.

Beställ serieboken *Sofia Z-4515* via [www.podium.nu](http://www.podium.nu)

Studiehandledning finns på [www.levandehistoria.se](http://www.levandehistoria.se)

FORUM  
FÖR  
LEVANDE  
HISTORIA

Forum för levande historia har tillsammans med Högskolan Väst och Romani Studies Institute genomfört intervjuer där äldre romer berättar om sina upplevelser av nazisternas terror och förföljelse under andra världskriget. Ett femtontal intervjuer har genomförts och dokumenterats på film. Intervjuerna är genomförda på romani och översatta till svenska. Delar av materialet publiceras i en skrift och finns på webben under 2009.

Ett liknande projekt sker i samarbete med Romani Studies Institute där äldre Resande intervjuas om förföljelsen och diskrimineringen de utsatts för i Sverige. Även dessa intervjuer tillgängliggörs för forskning och skola.

Två seminarier om romernas historia genomförs under 2009.

Läs mer på [www.levandehistoria.se](http://www.levandehistoria.se)



*Teodor Mutto, Hans-Erik Hermansson, Kolja, Viktor Famulson och Keith Palmroth.*

## De som överlevde kriget

*Romani Studies Institute, RSI, i Göteborg fick 2006 tillsammans med Högskolan Väst i uppdrag att intervjua överlevande romer från Förintelsen. Uppdraget kom från Forum för levande historia som upptäckte att det fanns mycket lite information i Sverige om de hundratusentals romer som mördades av nazisterna under andra världskriget.*

*Text: Fred Taikon Foto: Tommy Wiberg*

– Det var Joakim Schele som berättade att forumet hade tänkt finna överlevande från Förintelsen och intervjua dem framför en filmkamera. Det behövde inte vara människor som suttit i läger, utan det kunde vara nära anhöriga. Det kunde även vara romer som levt under den här tiden i krigsländerna, säger Soraya Post.

På Romani Studies Institute i Göteborg arbetar Keith Palmroth och Soraya Post. På Högskolan Väst arbetar professor Hans Erik Hermansson. Med i projektet kom även fotografen Tommy Wiberg och Adam Szoppe som gjorde både intervjuer och översättningar samt Maida Eriksson.

Ingen av de tillfrågade hade något emot att intervjuas, tvärt om, de var villiga att berätta och tyckte att det var ett viktigt arbete som skulle göras. Den allmänna känslan hos alla inblandade var att detta skulle ha gjorts för länge sedan.

Romerna berättade i intervjuerna om boendet och flykten. De reste över stora ytor i Europa. De berättade om hur de gömde sig i skogarna. På nätterna plock-

ade de rötter på åkerfälten. Många av romerna satt i något slags arbetsläger. Ibland var de utan mat i veckor.

Alla intervjuer gjordes på romanés utom en som gjordes på finska.

– Detta är en stor och viktig del i den romska historien. Det har inte funnits något erkännande att romer mördades under kriget förrän tidigt 80-tal. Det är viktigt för kommande generationer att veta att det finns en glömd Förintelse och att det i sin tur sparas. Det är synd att man inte gjorde detta tidigare då det fanns så många fler överlevande från kriget.

Materialet är klart nu och Tommy Wiberg har fått uppdraget att lägga intervjuerna på DVD.

Projektet skulle hållas på en akademisk nivå.

– Vi måste också hålla en etisk nivå för att inte kränka dem i frågorna. Vi gjorde tolv intervjuer.

Keith Palmroth berättar att intervjuerna planerades så att romerna skulle känna sig trygga och att materialet inte

skulle spridas om de inte själva ville.

– Deras integritet skulle säkerställas och det var viktigt att vi berättade att det fanns en romsk förankring och vi upplevde att vi togs emot väldigt väl, säger Palmroth

Något som även Soraya Post intygar..

Även en finsk rom blev intervjuad.

– De hade inget Auschwitz i Finland, men där fanns ju många tyskar. Finland slogs med Tyskland mot Ryssland och det fanns ju romer i de finska härarna. De finska romerna visste vad som hände romerna i Europa, kanske inte den enorma omfattningen av dödandet.

Keith Palmroth hoppas att det finns fler som skulle vara intresserade att berätta om sitt levnadsöde.

– Det är ett väldigt känsligt ämne som vi har stor förståelse för och det måste beaktas.

## En överlevande rom berättar

*Kolia var en högt respekterad man bland romer. Han fungerade som domare i KRIS - romernas egen domstol. Kolia avled i fjol men innan dess hade han berättat sin historia om förföljelserna av romer under andra världskriget. På så sätt talar han fortfarande till framtida generationer. Kolia föddes i Lvov i Polen (idag Lviv i Ukraina). Familjen var bofast och arbetade med koppar och hästhandel. När kriget bröt ut 1939 var han 11 år.*

*Text: Maida Eriksson Foto: T. Wiberg*

– Först kom ryssarna till Lvov, men de lät oss romer – många Kelderasha och Lovara – fortsätta att leva som vanligt.

– Judarna och deras affärer blev först måltavlor och utsatta för förföljelse. Vi hade inga problem fram till 1941, när tyskarna kom. Då togs romerna ut att arbeta på järnvägen. Vi tvingades inte bara att arbeta, vi blev också misshandla-



de. Men en person i Katowice kom till en av oss och varnade oss för vad som hände med judarna och att även vi skulle skickas iväg.

Året var 1942.

– Vi sprang till skogen och gömde oss. På sommaren hade vi det ganska bra, men vintern var svår. En morgon kom tyskarna. Vi var 30 eller 40 vagnar med familjer. Vi tvingades gräva våra egna gravar. Men något hände. Det kom en bil, en man i svart skrek något, de försvann och jag vet inte varför.

– Men vi överlevde. Vi gick genom skogen. Vi gömde oss i häststall... några polacker gömde oss i sina källare. Där var kallt och fuktigt.

– Jag var ett barn då. Det fanns många människor i skogarna, ibland kan det ha varit partisaner. Unga romer höll samman med partisaner och bar vapen. Värst var de ukrainare som valde att stå på tyskarnas sida.

– Vi upptäcktes många gånger av tyskarna. De brände våra vagnar, tog våra hästar. En dag förde de oss till Rozvodo, nära Lublin. Det här var omkring 1944 när ryssarna närmade sig. Vi arbetade där några månader.

Kolia tycker att det är svårt att berätta om de här svåra åren..

– Att se den tyska uniformen var att se döden. Att se människor dö... Att alltid gömma sig. Både vi och barnen sov i stress och rädsla. Idag lider vi och känner rädsla också, men på den tiden, var rädslan och lidandet utan ände.

I Polen ställdes vakthundar utanför dörrarna och därefter tände man eld på husen. Alltsammans filmades och dokumenterades.

– Vi har inte kompenserats för vårt lidande som judarna har. Vi var alla där, i samma lidande. Romerna hade varken hem eller fabriker. Vi räknas inte. Vi dödades obemärkt i skogarna. Romerna har ingen nation, vi är nationen. Under andra världskriget hjälpte det oss att överleva. När någon bad om hjälp, så var det ingen diskussion. Alla delade med sig.

# Ett romskt öde under kriget

*Ljudmila Famulsons närmaste släktingar levde före andra världskriget nära den polsk-ryska gränsen - med far- och morföräldrar på den polska sidan och mor och far i Lvov på den ryska sidan. Under andra världskriget kunde boendet på den ena eller andra sidan gränsen vara skillnaden mellan liv och död. Något vi kan förstå av Ljudmilas berättelse.*

**Text:** Maida Eriksson **Foto:** Tommy Wiberg

– 1939 när tyskarna gick över polska gränsen så kom Wermacht först. Dom var ganska snälla och gav oss barn choklad.

Därefter kom Gestapo och SS. Dom var hemska, men gjorde ingenting förrän de fick order om att fånga och döda även romer. Denna nya politik utformades 1941.

– Under den tiden befann sig min familj i den "Romska skogen" nära Dambaz där många romska familjer bodde under kriget. Dit kom ryssarna och rekryterade alla unga män mot deras vilja, däribland min far. Min farmor följde efter för att försöka hindra far så att han inte skulle bli dödad i kriget. Hon lyckades inte. Farfar stannade kvar i skogen med sina släktingar.

Farmor och farfar återförenades aldrig.

Vid den tiden bodde Ljudmilas familj i farfars hus.

– Dit kom tyskarna och förde bort oss allihop. Huset tömdes helt. Dom tog hästar, kor och mat och själva fördes vi till ett läger utanför Warszawa. Därifrån flyttades alla män till ett läger som låg vid Łódź. Kvinnor och småbarn fick stanna kvar i 7-8 månader. På order av tyskarna i Warszawa släpptes kvinnor och barn.

Min mor fick höra att alla män som varit i lägret vid Łódź hade avrättats. Hon reste då med de andra romerna och sina barn till skogarna runt Lublin.

Här grävde de jordhålor som de bodde i. Värst var vintrarna.

På sommaren åt de igelkottar, ekorrar och allt möjligt för att de var tvungna att hålla sig gömda i skogarna.

– Vi levde i nöd och rädsla. Och vi fick sjukdomar. Våra kvinnor var självlärd läkare. De blandade örter som de fann i

skogen, de använde dem för att lägga bladen på sår eller för att tillverka saft mot förkylning t ex. De hade stor överlevnadskunskap. Skogen var deras apotek och medicinförråd.

– Men vi visste inte så mycket om vad som hände utanför våra gömslen. Vi var tvungna att leva i små grupper för att inte upptäckas. Vi tände aldrig ljus eller eldar på natten för att inte synas när flygplanen flög över oss.

Efter kriget återförenades de flesta överlevande i Ljudmilas släkt. Många hade gömts sig i Ryssland.

– Min far, Burjanski Mojzi, överlevde säkert för att han hamnade på sjukhuset i Tasjkent, Uzbekistan. Tasjkent blev för övrigt räddningen för många romer som flytt dit. Här var varmt och de fick sätta upp sina tält.

Men de fann inte farfar och fars systrar och många andra romer trots årtal av sökande.



Adam Szoppe, Ljudmilla Famulson och Soraya Post.



Jean MG Le Clezio i den röda fåtöljen lyssnar andäktigt på de svenska luciasångerna.

## Rinkebybarn firar Nobelprisstagare

*För artonde året mötte en nobelpristagare skolbarnen i klass åtta från Rinkebyskolan och Bredbyskolan. Den här gången var det nobelpristagaren i litteratur, Jean MG Le Clezio som hälsade på barnen och mottog deras hyllningar i form av tal och ett häfte som de producerat under hösten om honom, Rinkeby och Alfred Nobel. Eldsjälarna bakom evenemanget var som vanligt författaren och skolläraren Gunilla Lundgren och skribenten och fotografen Lotta Silfverhielm.*

**Text:** Bengt O Björklund **Foto:** Rosario Ali Taikon

Det var fullsatt som vanligt i biblioteket i Rinkeby och det surrade förväntansfullt innan han dök upp, årets nobelpristagare i litteratur, Jean MG Le Clezio. Han såg lite besvärad ut när han satte sig i den röda hedersfåtöljen. Fotoblixtarna var många. Skolbarn från klass åtta intog scenen och hälsade Jean MG Le Clezio välkommen på sina egna språk. Det blev tio välkomstönksningar på allt från turkiska till romanés. När ljuset släcktes och luciatåget marscherade in blev det stämningsfullt. Det mångkulturella luciatåget avverkade de klassiska luciasångerna och tågade sedan långsamt ut.

När de vitklädda barnen hade lämnat salen var det dags för barnen i klass åtta från både Rinkebyskolan och

Bredbyskolan att presentera sina projekt. Under hela hösten har de varit sysselsatta med att ta fram material om Jean MG Le Clezio, om Alfred Nobel och om Rinkeby. De har även varit på studiebesök i Stadshuset och Svenska akademien. De berättade även om de andra pristagarna av Nobelpriset. Jean MG Le Clezio fick en av teckningarna i present.

– Tack för välkommandet och för teckningen. Det var det bästa luciafirande jag varit

med om, sade Jean MG Le Clezio. Alla presentationer var mycket bra. Jag är också mauritier och där talar man många språk och det finns olika religioner, precis som här. Jag var i Paris när jag fick beskedet om att jag fått nobelpriset, så jag vill passa på och tacka alla mauritier och tack Rinkeby som är ett gott exempel på att olikheter kan samarbeta. Jag kommer aldrig att glömma er i Rinkeby.

Barnen överlämnade sedan var sin



Jean MG Le Clezio tillsammans med Gino Skorupjki.

cykelhjälm till Jean MG Le Clezio och hans fru som också var med.

– Nu kan ni skydda era nobelhuvuden, sade ett av barnen.

En av dem som var med och hälsade Jean MG Le Clezio välkommen var den romske pojken Gino Skorupjki. Han höll sin välkomsthälsning på romanés. Han tänker gå ut gymnasiet.

– Sedan får vi se vad jag ska göra. Jag är intresserad av bilar.

Och det kanske inte är så konstigt. Bägge hans bröder och hans pappa är bilhandlare. Men Gino kan tänka sig att meka med bilar också, kanske starta en egen firma.

Gunilla Lundgren såg trött, men mycket glad ut när evenemanget var över.

– Det är lika roligt varje år och det är

fantastiskt att vi fortfarande får stöd av skolorna och biblioteket och att det kommer en pristagare varje år.

Varje år är det som om de måste börja om från början med sina ansträngningar att locka över en nobelpristagare till biblioteket i Rinkeby med påstötningar till Svenska akademien, Nobelstiftelsen och det bokförlag som gett ut pristagaren samt till den personlige attaché som alla pristagare får.

– Pristagarna är ju otroligt upptagna de här dagarna, hela världen vill ju träffa dem. Jean MG Le Clezios attaché fick fortlöpande information om vad vi höll på med så att de skulle förstå att vi är seriösa. Det är ju en ny attaché varje år så det är bara att börja om från början varje gång. Jean MG Le Clezio gillar ju inte

folksamlingar utan tillbringar hellre sin tid i naturen och under sin tid här i Sverige var han bara på prisceremonin och här i Rinkeby bibliotek.

Gunilla ser mycket nöjd ut när vi lämnar henne.

– Jag är mycket glad. Det hela gick jättebra!



En nöjd Gunilla Lundgren.

## På besök hos Svenska akademien

*Text: Gunilla Lundgren Foto: Lotta Silverhielm*

I år är det artonde gången som vi firar Nobelpriset i Rinkeby genom att göra en utställning och ett vackert häfte till årets nobelpristagare. Det är ett samarbete mellan två skolor: Bredbyskolan och Rinkebyskolan, Rinkebys Bibliotek samt Kulturförvaltningen. Arbetet börjar redan tidigt i september genom att två åttondeklasser och deras lärare arbetar med temat "Nobelpriset". Under hela hösten studerar sedan eleverna Nobelpriset och Alfred Nobels liv, de läser tidigare nobelpristagares verk samt gör studiebesök till bland annat Nobelmuseet, Stadshuset och Konserthuset.

En liten delegation Rinkebyelever är med i Börshuset då Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdal öppnar dörren och tillkännager årets litteraturpristagare.

I år bestod delegationen av sju elever, särskilt utvalda för att kunna representera sin klass och skola. Två av eleverna, Esmeralda Papadopoulus och Gino Pawlowski, har romsk bakgrund.

Eleverna tyckte att besöket var spän-

nande, de fick trängas med journalister från hela världen och de blev intervjuade av både svensk och kinesisk media. Nu ska de själva skriva om besöket och presentera årets litteraturpristagare J.M.G. Le Clézio, i vårt kommande Nobelhäfte och på webben. Vi hoppas även få tag på en film "Mondo", baserad på Le Clézios litteratur. Filmen kom 1995 och handlar

om en hemlös romsk pojke i Clézios födelsestad Nice.

Häftet blev klart i december då det överlämnades till litteraturpristagaren under högtidliga former.

**(Projektet leds av Gunilla Lundgren (författare) och Lotta Silverhielm (skribent och grafisk formgivare))**



De sju eleverna tillsammans med Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdahl. Gino och Esmeralda står bredvid varandra som tvåa och trea från vänster.



*Gregor Kwiek, Harry Kwiek och Robert Brisenstam.*

## Romer representerar Sverige i EU-projekt för studenter

*En tidig morgon i juni 2008 for fyra universitetsstudenter till Italiens huvudstad Rom. Tillsammans utgjorde Robert Brisenstam, Gregor Kwiek, Harry Kwiek och Sanja Särman den svenska delegationen i projektet Youth Forum of the European Universities 2008 - "European Union Promoting Globalization of Peace and Solidarity". Tre av studenterna - Robert, Gregor och Harry - är romer.*

**Text och foto:** Robert Brisenstam

Projektet arrangeras av studentorganisationerna AESI (Associazione Europea di Studi Internazionali) och EUCA (European Association of University Colleges) och stöds av flera aktörer, bland andra Europaparlamentets ordförande Hans-Gert Pöttering.

Syftet med projektet är att överlämna en skrift till Pöttering i Bryssel i februari 2009 som ska innehålla förslag till hur EU ska utvecklas i framtiden och dessa förslag ska i sin tur bygga på resultaten av de enkäter som har genomförts i varje deltagarland på specifika områden. Projektet karaktäriseras av begreppen integration, utbildning och kommunikation.

Projektet tog sin början i februari 2008 då juriststudenten Robert Brisenstam blev tillfrågad om han ville delta i projektet som Sveriges samordnare.

– Jag funderade några dagar om jag verkligen hade kapacitet att delta i projektet och samtidigt sköta mina studier

och andra åligganden, säger Robert. Efter visst övervägande tackade jag till slut ja.

I slutet av februari åkte Robert till Bryssel för att närvara vid upptaksmötet för samtliga deltagarländerns samordnare. Där fick de veta vad de skulle göra under den närmaste tiden och hur projektet skulle genomföras. Länderna delades in i fyra temagrupper. Sverige hamnade i grupp tre, med temat gemensam säkerhetspolitik och samarbete för fred. De övriga områdena berörde bland annat mänskliga rättigheter, energifrågor och de nationella parlamentens roll.

– Redan där i Bryssel bestämde jag mig för att på något sätt lägga an ett romskt perspektiv på detta projekt, säger Robert. Jag tänkte att det bor så många romer i Europa och genom att bidra med ett romskt perspektiv kan man kanske påverka situationen för Europas romer. Exakt hur detta skulle ske var jag dock inte riktigt klar över då.

Tillbaka i Sverige började arbetet med att lösa den första uppgiften; att rekrytera tre andra studenter. Lagom till påsk var gruppen fulltalig.

För att på bästa sätt kunna lägga ett romskt perspektiv på projektet föll det sig naturligt att söka studenter som, liksom Robert själv, är insatta och engagerade i romafrågor.

Nästa uppgift var att, tillsammans med de övriga länderna i samma temagrupp (Nederländerna, Danmark, Luxemborg, Österrike och Rumänien) sammanställa och genomföra en enkät på gruppens tema bland 200 studenter i varje land. När detta var klart skulle varje land skriva en rapport som sammanfattade enkätsvaren och grundat på dessa svar lämna tre förslag på hur EU borde utvecklas i framtiden. Varje land i temagruppen skulle sedan skicka in sin rapport till gruppens talesperson, som skulle skriva en sammanfattning och lämna förslag å hela gruppens vägnar. De tre övriga temagrupperna i projektet gjorde likadant.

Ett moment i projektet var att söka bidrag för att finansiera resan till konferensen i Rom, där resultaten av de fyra temagruppernas arbete skulle diskuteras. De svenska studenterna sökte och fick finansiering av organisationen Romano Pasos Research Centre. Först hade de skickat in en ansökan om finansiering till Delegationen för romska frågor. Delegationen för romska frågor visade sig emellertid inte ha mandat att stöda individer eller organisationer på detta sätt.

I Rom presenterades resultaten av de olika temagruppernas arbete, tal hölls och framtiden planerades och konferensen blev en framgång för den svenska delegationens del. Nederländerna, talesperson för Sveriges temagrupp, hade underlåtit att skriva förslag för hela temagruppen. De ansåg istället att ett av de tre svenska förslagen var så bra att det fick tjäna som gemensamt för hela temagruppen.

Förslaget går ut på att inrätta en europeisk TV-kanal som sänder program om olika grupper av människor som lever i Europa. Programmen ska vara producerade

de av personer tillhörande exempelvis nationella minoriteter. Förslaget är ett resultat av att enkätsvaren visade att en majoritet av studenterna i Sverige föredrar att förbli multikulturella och flerspråkiga och att kommunikation och utbildning är sätt genom vilka man kan bidra till integration och säkerhet.

– Syftet med vårt förslag är i första hand att TV-kanalen ska vara ett redskap att användas för bekämpandet av antiziganism, antisemitism och islamofobi, men även för att verka för jämställdhet mellan män och kvinnor, säger Gregor som studerar etnologi och lingvistik. Dessutom visade de svenska studenternas svar på enkäten att rasism, främlingsfientlighet och etniskt våld anses vara det tredje största hotet mot ett land efter terrorism och organiserad brottslighet.

Att antiziganismen är ett stort hinder för romer i olika situationer bekräftar Harry, som inom ramen för sin juristutbildning har praktiserat hos Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

De romska studenternas insats var dock inte avslutad i och med konferensen. Under lediga stunder fanns det gott om utrymme att umgås med delegater

från andra länder och bättre lära känna varandra. Vid flera av dessa tillfällen blev samtalsämnet just romer, med tanke på att tre av de fyra svenska delegaterna var romer. Dessutom bar Robert en pin föreställande de romska och svenska flaggorna på sin kavaj, vilket ledde till frågor som i sin tur ledde till samtal.

– Samtalen med de andra ländernas delegater ledde till att de fick en annorlunda bild av vårt folk, säger Harry. Många visste knappt någonting om vare sig romer eller romsk kultur, historia, nuvarande situation osv.

Genom denna mänskliga kontakt mellan människor av olika bakgrund bekämpades antiziganismen och okunskapen om romer på ett praktiskt, enkelt och effektivt sätt. Dessutom underlättades integration mellan några av Europas medborgare genom kommunikation och lättillgänglig utbildning.

Hur ofta romska universitetsstudenter representerar ett land i EU-sammanhang är svårt att bedöma, i synnerhet när så många romer döljer sin identitet. Det är dock viktigt med romer som för romers och icke-romers talan i olika frågor i ett internationellt forum och att det är romer

som står för belysandet av romafrågor. Romska studenter från Sverige har, på eget initiativ och inom ramen för sitt arbete i projektet, angripit det stora europeiska samhällsproblem som antiziganismen utgör. Robert, Gregor, Harry och Sanja har angripit antiziganismen, inte bara ur ett romskt perspektiv, utan ur ett perspektiv som även berör människor med icke-romsk bakgrund.

– Antiziganismen är inte en fråga som bara berör de miljontals europeiska medborgare som är romer, det är en fråga som angår hela Europa. Detta gäller inte minst det område som vi arbetade med i projektet, nämligen internationellt samarbete för fred och gemensam säkerhetspolitik. Vi drar slutsatsen att bekämpandet av rasism, främlingsfientlighet och etniskt våld är ett säkert redskap för att garantera ett lands inre säkerhet. Samtidigt är det ett sätt att garantera individens säkerhet och åtnjutandet av mänskliga rättigheter. Att bekämpa antiziganismen innebär alltså att verka för att alla Europas invånare kan delta aktivt i samhället, utan att behöva dölja sin identitet och utan att riskera att bli ifrågasatta, trakasserade eller förföljda på grund av sin bakgrund, säger Robert Brisenstam.



Bakro

En originalserie av Ulf Lundkvist och Bengt O Björklund.



Else-Britt Broberg .

## För romernas skull

*Else-Britt Broberg är prästen som kan räknas som en romsk eldsjäl fastän hon själv inte är rom. De senaste åren har hon besökt staden Constanta i Rumänien ett flertal gånger för att hjälpa fattiga romska familjer och barn. Hennes insatser har engagerat många. Else-Britts senaste insats var på hemmaplan där hon bjöd in gruppen Svarta safirer till Kinne-Kleva kyrka i Götene för en bejublad konsert som inte lämnade någon oberörd.*

*Text: Mirelle Gyllenbäck Foto: Veronika Portik*

Första gången Else-Britt Broberg kom i kontakt med romer var då hon arbetade som lärare. Hon visste att barnen var romer men hon hade aldrig tänkt på det mer än så. Tankeställaren fick hon då en av eleverna hade tagit med sig en present till en av sina lärare. Else-Britt frågade varför hon gjorde det, varpå eleven svarade "kanske fröken blir snäll mot mig om jag ger henne den här presenten". Men det var en semesterresa i Rumänien 1993 som förändrade Else-Britt.

– Man behövde inte vara länge i landet för att förstå att många av barnen där for illa. Jag upptäckte att det fanns ett barnhem där som drevs från Sverige och genom detta barnhem så fick jag bra kontakter. Jag kände på en gång att jag ville göra något för romerna, säger Else Britt.

Ganska omgående fick Else-Britt kontakt med personer som kunde hjälpa henne

vidare. Hon träffade bland annat en sjuksköterska och en socialarbetare som gjorde regelbundna besök hos fattiga familjer som bodde utanför Constanta. Det var genom dessa två personer som Else-Britt också fick kontakt med dessa familjer.

– Det var i samband med detta jag fick kontakt med den holländska organisationen S.O.S Straatkinderen som jag nu stöttar. Jag lärde känna människorna som arbetade där och tyckte att de bedrev ett viktigt arbete. Från början tänkte jag att jag kanske skulle göra något egen projekt där nere men det är ju väldigt svårt. När det redan finns något som fungerar bra så kan jag ju vara med och stötta dem istället, säger Else Britt.

### "Casa sami"

Det är centret "Casa sami" som Else-Britt har besökt under sina vistelser i

Constanta. Det är hit många romska barn kommer för att få hjälp med livets nödtorft. Barnen som kommer till centret har oftast ingen skolutbildning. Många av dem har inte heller några identitetspapper. En del av dem bor i kloakerna och andra bor i gamla bilar. De som kommer till centret får möjlighet att äta ett mål mat, duscha och möjligheter till att byta kläder. Det finns även tillgång till läkare och tandläkare i centret.

Eftersom Else-Britt besökt Rumänien många gånger de senaste åren, anser hon att hon vet vilka behov romerna där har. Ett behov är lägerverksamheter som brukar anordnas. Hon tycker att det är viktigt att barnen får uppleva något som är normalt, eller i alla fall kunna få ett begrepp om vad som är ett normalt liv.

### Kloakbarnen – problemet ingen vill se

Else-Britt vet att många av de romska barnen hon har stött på bor i kloakerna. Även om problemet är utbredd och myndigheterna är medvetna om det, erbjuds barnen inget annat ställe att bo på. Många av barnen hon har haft kontakt med genom centret har spårlöst försvunnit efter ett tag. Vart de har tagit vägen vet hon inte.

– Kanske har de frusit ihjäl eller så har myndigheterna stängt nedgångarna till kloakerna de bor i. Eftersom det inte finns någon annan varm plats så blir kloakerna barnets enda alternativ. Det är svårt att få ett grepp om hur många barn det rör sig om eftersom många av dem inte har några identitetspapper, säger Else-Britt.

Else-Britts arbete i Rumänien har engagerat många. Barngrupper, syföreningar och körer är bara några som har stöttat henne i arbetet. Pastoratet där hon arbetar har öppnat ett konto för det hjälparbete som görs i landet. Alla pengar som samlas in går oavkortat till centret "Casa sami". I dagsläget är centret i behov av att göra om värmesystemet. Pengarna från inträdet för konserten med Svarta safirer som hölls i Kinne-Kleva kyrka går oavkortat till "Casa sami" verksamheten.

# Romska toner i kyrkan

*Traditionella romska tongångar från världens alla hörn kombinerat med en dos av romsk verklighet. Detta har byborna i Kinne-Kleva, strax utanför Götene fått ta del av under de senaste månaderna.*

**Text:** Mirelle Gyllenbäck **Foto:** Rosario Ali Taikon

Under hösten har Nuri Selim från det romska bandet Svarta safirer besökt Kinne-Kleva kyrka i Götene två gånger. Första gången för ett föredrag om romsk historia och andra gången för ett bejublat framträdande en mörk kväll i november med resten av bandet. Båda tillfällena var uppskattade av både Nuri själv och besökarna.

– Det är första gången vi i Svarta safirer har en officiell spelning i en kyrka. Det är fantastiskt! De människor som besöker en kyrka i Sverige är ofta inte vana med den sorten av musik som vi i Svarta safirer spelar, säger en trött men nöjd Nuri Selim efter konserten.

Gruppen Svarta safirer från Göteborg består av nio medlemmar och firar tioårsjubileum i år. Många känner säkert igen gruppen som har medverkat i ett flertal svenska tv-produktioner som "Hammarkullen", "Den sista zigenaren i rymden" och "Kniven i hjärtat" som sändes för några år sedan.

Föredraget som Nuri Selim höll tillsammans med bandmedlemmen Mario Ovidiu Madius handlade kort och gott om romer. Eftersom de redan från början av föredraget visste att personerna som

var där för att lyssna hade ringa kunskaper om romer, var det tvungna att börja från början, från det att de första romerna kom till landet i början av 1500-talet, men det kändes även viktigt för dem att berätta om hur romerna blivit behandlade av kyrkan, eftersom båda tillställningarna hölls just i kyrkan.

– I början av föredraget spelade jag en grekisk zorba på romskt sätt och när publiken undrade varför jag spelade zorba berättade jag att det är just i Grekland som romernas historia i Europa börjar.

Enligt Nuri är det viktigt att kunna växla från det mörka till det ljusa när romernas historia berättas. Dels för att ge en förståelse för anledningarna till varför den har varit så mörk och dels för att visa de positiva inslagen

– Under föreläsningen ville vi dra in lite komiska inslag för att skapa mer närkontakt med publiken. Vi börjar exempelvis med en sång och varvar med skämt som "då Gud delade ut yrken till människor så råkade romerna försova sig och fick därmed det minst eftertraktade yrket som var musiker", säger Nuri och skrattar.

Många frågor från publiken dök upp

under föredraget och de vanligaste frågorna enligt Nuri handlade om kvinnornas klädsel och hur många romer som finns i Sverige. Nuri var noga med att påpeka att eftersom det finns så många olika romska grupperingar i Sverige, är det svårt att ge exakta svar

– Den romska frågan är lika stor som Indiska oceanen. Man måste prata och skapa en dialog för att folk ska få förståelse, säger Nuri.

## Romsk musik på dagordningen

Konserten som drog fullt hus var ett initiativ av prästen Else-Britt Broberg som gjort regelbundna besök i staden Constanta i Rumänien de senaste åren. Else-Britt har under sina besök där arbetat med gatubarn som bland annat varit romska. Konserten Svarta safirer höll i Kinne-Kleva kyrka var för att samla in pengar till dessa gatubarn i Constanta. Inträdet går oavkortat till gatubarnen.

Svarta safirer har länge varit insatta i de romska gatubarnens situation och gruppen har haft funderingar på att åka dit och ha en konsert för dem. Nuri menar att de romska barnens situation i Rumänien är katastrofal.

– Det finns inget mellanting. Antingen är man jättefattig i landet eller så är man jätterik. När vi spelade in "Den sista zigenaren i rymden" hjälpte vi flera av barnen i staden där vi var. Vi tog dem till hotellet vi bodde på och gav dem mat, men när vi åkte visste vi att deras situation fortfarande var oförändrad, säger Nuri.





Hristo Kuzhikov var nyligen på besök i Uppsala.

## Romsk akademiker på besök

*Hristo Kuzhikov är en känd romsk akademiker som länge arbetat med det romska språket i sitt hemland Bulgarien. Han har gjort flera studier och påpekat vad det är som krävs för att stödja de romska barnens skolgång och språkförståelse. Att de romska barnen får lära sig romanés i skolan anser han är ett måste. De romska barn som inte har tillräcklig språkförståelse i bulgariska hamnar oftast i skolor för mentalt handikappade, trots att de har en god förståelse av romanés. Hristo Kuzhikov menar att det är viktigt att de romska barnen förblir tvåspråkiga.*

**Text och foto:** Bengt O Björklund

Hristo Kuzhikov var nyligen på besök i Sverige. Vid några föreläsningar på Uppsala universitet berättade han om sina studier av de romska barnens situation i det bulgariska skolsystemet. Han ska även sammanställa det material som skrivits av deltagare från den språkkonferens som hölls i Uppsala och Stockholm förra året.

ÉRG träffade honom en stund och han berättade då bland annat om hur det gick till när de bestämde standarden för hur man ska skriva på romanés i Bulgarien.

– Jag gjorde en Stalin, säger han och skrattar. Men ärligt talat, vi gjorde en överenskommelse med företrädare för alla de romska språkgrupperna och vi kom fram till att använda en blandning av kelderach och lovara dialekterna för att använda så få låneord som möjligt.

Man har även lagt fast en ortografi som alla använder sig av i Bulgarien.

Nu pågår ett arbete i samarbete med Europarådet om en standardisering av skriften romanés.

– Vi kommer att ha ett nytt möte med Europarådet i november. Det skulle egentligen ha varit i maj. Då ska vi presentera den forskning som vi har gjort från tio länder och berätta om språkets situation. Vi har höga förväntningar på detta möte. Det ska handla om att arbeta fram en standard för hur man lär ut romanés. Detta är mycket viktigt och Europarådet har satt tryck på denna fråga.

Hristo Kuzhikov berättade om lärarasistentutbildningen han var med att initiera och om de svårigheter de utbildade hade.

– Det är kommunerna som bestämmer

ha om de ska några romska lärarassistenter eller inte. Det var svårt att övertyga dem. Några fick jobb, men de flesta fick det inte.

Hristo Kuzhikov talade också om vikten av integrerade skolor och om att höja statusen på de skolor som ligger i romska områden.

– Om skolan ligger i ett romskt samhälle finns det sällan några skolböcker, standarden på undervisningen är dålig och skolorna underhålls inte.

Hristo Kuzhikov menar att romanés idag fortfarande till största delen består av ord med ursprung i hindi.

– Efter ett par veckor i Delhi började jag förstå vad det var de sade, säger han. Cirka sjuttio procent av våra romska ord har fortfarande sitt ursprung i hindi.

Hristo Kuzhikov kommer att lämna Bulgarien för att istället börja arbeta med utbildning på ett universitet i Nitra i Slovakien.

– Jag är så trött på all diskriminering i Bulgarien, säger han. I Slovakien uppskattar de mig mycket mer än i Bulgarien. Vi ska starta en mastersutbildning, men redan nästa år startar vi med en kandidattutbildning för romer.



# Leva i två världar på Sverigeturné

Text: Louise Brodin Foto: Blå stället

Det är FN-dagen och jag är på väg ut till Blå Stället i Göteborg för en pressvisning av utställningen *Leva i två världar*. Den visar en rumsinteriör hos tre ungdomar, en rom, en jude och en same. Gemensamt för dem är att de tillhör tre av Sveriges fem nationella minoriteter. Deras familjer har varit svenska medborgare i generationer, men genom sin etniska bakgrund lever de i två världar – vilket kan upplevas både som ett handikapp eller som en tillgång i livet.

Utställningen vill visa en del av det svenska folkhemmet, verka som en väckarklocka och som en upplysare. Det finns fullt med fördomar och många frågor kring dessa minoriteter. Svenskar i gemen – även minoriteter och nyinflyttade – är skrämmande okunniga. Tidigare tog de flesta "svenskar" avstånd, men i takt med tiden erkänner de flesta att Sverige blivit mångkulturellt – som om det inte var det förut! – och visar nyfikenhet och intresse. Detta vill Riksutställningar ta vara på.

## Romer, judar och samer i arbetsgrupp

Bakom tillkomsten av utställningen som turnerat runt i Sverige i två år, finns en arbetsgrupp med 11 ungdomar: judar, romer och samer, som i samarbete med Judiska museet i Stockholm och Riksutställningar gjort en utställning av och med, inte för och om, de kulturer de företräder. Man vänder sig till ungdomar i åldern cirka 14-25 år, den ålder då man söker sin identitet. Man diskuterar och experimenterar med identiteter och väljer så småningom den identitet man vill leva med.

Utställningen ingår i ett långsiktigt arbete som inte syns, men som är oerhört viktigt för att eftersatta grupper av barn och ungdomar ska kunna finna trygghet i att leva som en minoritet i ett majoritets-samhälle. Det gäller att få upp frågorna

om etnicitet, identitet och kulturarv i det offentliga rummet och här spelar naturligtvis skolorna en framträdande roll.

– Trots att judar, samer och romer är några av de erkända nationella minoriteterna i dagens Sverige är kunskapen inte särskilt stor om deras situation, säger Aleka Karageorgopoulos, enhetschef på Blå stället, ändå har de mycket att bidra med till debatten om villkoren för dagens invandrare.

## Film om renskötare

Thereze Eriksson, lärare på Agnesbergs folkhögskola – den enda romska folkhögskolan i Norden – invigningstalade.

– *Leva i två världar* är en träffande titel på utställningen. Så är det för mig, samtidigt som jag är rom är jag också svensk. Visst kan det vara positivt att ha tillgång till flera världar, förutsatt att man får rätt möjligheter. Många får tyvärr inte den chansen, utan tvingas in i ett utanförskap.

Samerna, som genom Göteborgs sameförening bidrar med aktiviteter för vuxna

och barn under utställningen, företrädde under invigningsdagen av Kine Boman som gjort dokumentärfilmen *Hjordeliv*, en film om kvinnliga renskötare under tre generationer. Hon har även gjort de kortfilmer som visades i de tre rumsinteriorerna i utställningen. Jojk fick publiken också höra.

## Musiken förenar

Sist men inte minst spelade klezmerorkestern Klezmax judisk musik så att väggarna i Blå Stället bågnade och några i publiken rycktes med och började dansa.

Med detta inleder Blå Stället en satsning som mötesplats för den nya gränslösa kulturen i Västra Sverige "Fler än hundra språk, fler än hundra sätt att se på saker."

Utställningen visas t.o.m. 14 december.

En konsert med samisk jojk och judisk klezmer inleder årets Planetakonsert på Blå Stället 5 november. Konserten ingår som en av de aktiviteter som inramar utställningen *Leva i två världar*.

– Den samiska, den romska och den judiska musiken har betytt oerhört mycket mer än många vet, både för minoritetsgrupperna själva och för världsmusiken, säger Dubravko Grdic, anställd på Blå Stället och medlem i romska orkestern Svarta Safirer.



Per Niila Stålka med medtrumpetare.



Thereze Eriksson.

# É Romani Glinda

## ÉRG arrangerar Förintelseoffrens dag på Romskt kulturcentrum

Välkomna att hedra offren för Förintelsen den 27 januari på Romsk Kulturcentrum i Gubbängen i Stockholm. Huvudtalare är Luminita Mihai Cioabă. Hon är rom och kommer från Rumänien. Luminita är författare och poet och ordförande i organisationen Fundatia Sociala Culturala a Romilor, en förening som arbetat mycket med att dokumentera de som överlevde deportationerna till dödslägren i Transnistrien. Luminita Mihai Cioabă har även gjort "Romska tårar", en dokumentärfilm om deportationen, som kommer att visas på centret. Luminita Mihai Cioabăs tal handlar om den helt okända Förintelsen av romer och judar som under andra världskriget deporterades till utrotningsläger i Transnistrien, som då var en del av Sovjetunionen. Cirka 11 000 romer dog där under hemska förhållanden. De frös och svalt ihjäl. Luminita Mihai Cioabă kommer att beskriva och förmedla den hemska sanningen och ge ännu en pusselbit.

Samtidigt med minnesceremonin kommer det även att hållas vernissage på en fotoutställning med foton på romska överlevare från Förintelselägren i Transnistrien. Det var inte många som överlevde de fruktansvärda strapatserna. Fotona kommer från organisationen Fundatia Sociala Culturala a Romilor och kommer att finnas på centret fram till den sista januari 2009.

Klockan 15.00 Vernissage  
Klockan 17.00 Minneshögtid

## Välkomna!

Ytterligare programpunkter kommer.  
För mer information se [www.romaniglinda.se](http://www.romaniglinda.se)



# Ingen hemlighet längre

*Nu är det inte längre ett hemligt språk. En ny ordbok på de resandes hemliga språk har efter många års arbete blivit klar. Detta är den mest vetenskapliga boken om svensk romani som har kommit ut.*

*"Ordbok över romani.*

*Resandefolkets språk och sånger" heter den.*

**Text:** Mirelle Gyllenbäck

Lenny Lindells arbete med boken började för cirka sju år sedan. Han tyckte att det var viktigt att svensk romani skulle dokumenteras i större utsträckning än vad den tidigare har gjorts. Dels för framtida generationers skull, men även på grund av att svensk romani, enligt Lenny Lindell, har börjat vittra ut inom den romska resandegruppen som han själv tillhör.

– Detta är viktigt för vår egen skull, för att vi ska kunna stärka vår egen identitet. Det är viktigt att vi syns i majoritetssamhället som grupp och även att synas mer i den stora gemensamma romska gruppen.

Det har inte funnits något i språkväg för barn att lära sig. Det finns även de som blivit berövade sitt romska arv genom att placeras i barnhem i väldigt unga år. De har glömt bort sitt ursprung. Därför finns det ett behov av en bok som denna, säger Lenny Lindell.

Gerd Carling är lingvist. Hon har arbetat som vetenskaplig medarbetare och kom in i arbetet 2003. Hon har tidigare arbetat med romani innan hon blev involverad i denna bok. Arbetet med boken har varit omfattande och enligt Gerd Carling har det varit många turer fram och tillbaka om bland annat stavning av ord.

– De olika svenska romanidialekterna som finns kan skilja sig från familj till familj och de olika accenterna kan även de skilja sig åt, men alla dialekter är lika mycket romani för det, säger Gerd Carling.

Olle Josefsson från Språkrådet fick klart för sig under ett möte att svensk romani var ett språk.

– Jag visste att det talades romani,



men inte att det har talats sedan 1500-talet i Sverige, säger Olle Josefsson.

Att prata romani har alltid varit naturligt för Lenny Lindell, bland annat genom hans föräldrar. Redan som 14-åring startade han en hemsida på internet för romanifolket och han har medverkat på flera cd-skivor samt suttit i styrelsen i en förening när han var ung. Lenny tycker att det är tragiskt att det inte är en lika självklar del i många andra unga resandes liv.

Boken består av 1800 ord på romani. Det finns också texter som är på romani.

## Romsk grundläggande vuxenutbildning

Kurser 2009

- Matematik
- Samhällskunskap
- Historia
- Svenska som andraspråk
- Orienteringskurs

Informationsmöte: 8/1 kl 13.00

Kasernvägen 1, Rissne

Sundbybergs Folkhögskola

i samarbete med

Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad



Tel.: 08-445 39 00  
exp@sundbyberg.fhsk.se  
Kasernvägen 1, Rissne (T)





# Romer är också människor

*Text: Ingrid Schiöler Foto: Marija Simovic*

Den åttonde december 2008 kan man läsa i Göteborgsposten att de rumänska romerna på Meros camping i Göteborg skall få hjälp av socialtjänsten. Eller i alla fall några av dem. Det är de barnfamiljer som bott längst och som bor sämst på Meros och som har barn som går i skolan som skall beredas ett bättre boende, vilket i dagsläget innebär att de kan få hjälp till hotellboende.

Flera av föräldrarna känner dock en stark rädsla för att lämna sin trygga, men miserabla boendesituation, för ett alternativ som de inte känner till. Ingen har någonsin bott på hotell, och föräldrarna frågar sig naturligtvis hur det ska gå för barnen, som är vana vid ett rörligt utomhusliv i den frihet som trots eländet och den leriga marken, ändå finns på Meros.

Samma dag finns också ett flera sidor stort uppslag i Dagens Nyheter om romer på ett läger i utkanten av Rom, Cailino 900, där det bor ungefär 650 romer. Av reportaget framgår att det är romer från flera olika länder, men många verkar vara flyktingar från Balkan. I Italien har det under långa perioder varit omöjligt för just romer att söka och komma i åtnjutande av asyl. De har i stället betraktats som "vagabonder", och endast ett fåtal av dem har kunnat få tillfälliga uppehållstillstånd, som måste förnyas med ganska korta mellanrum.

Fram tills idag har jag samlat på mig

en rad romska asylärenden, där det föreligger negativa beslut. Fastän dessa romska familjer kommer från Kosovo och har åberopat förföljelse och skyddsbehov, och fastän UNHCR (FN:s flyktingkommissarie) i sitt senaste Position Paper framhållit Kosovoromernas generella skyddsbehov, anser Migrationsmyndigheterna att det går att avslå deras ansökningar om asyl.

Med ett avslag från Migrationsdomstolen har man i princip bara att acceptera faktum. Få har möjlighet att få prövningstillstånd i Migrationsöverdomstolen (dvs. Kammarrätten i Stockholm).

Vad kommer då att hända på vägen hem? Eller kan man kalla det för ett hem, det kanske är olika platser i före detta Jugoslavien, som man som barn flyttat runt till för att ens föräldrar har försökt rädda livet på sig och sin familj. Och så plötsligt, efter tio års tid av flykt och utsatthet, så står det klart för det unga, ganska nygifta paret att de måste lämna Sverige, där de kanske vistats ett par år, för att "flytta hem" till Kosovo. Det enda hem de har haft fanns kanske till för tio år sedan.

Romer som skickas tillbaka till Kosovo hyser en välgrundad fruktan för förföljelse. De är rent ut sagt livrädda. Många av de unga romerna har ingen skolutbildning, de har helt enkelt inte fått möjlighet att gå i någon skola, då de hela tiden tvingats leva för att snabbt kunna ge sig

iväg och kanske under hela sitt liv hittills bara haft olika tillfälliga boställen. Ofta har de inte haft tillgång till skola på grund av diskriminering och rasistiska angrepp, något som man som förälder alltid försökt skydda sina barn ifrån.

Många av dessa unga romer har inte heller förstått hur viktigt det är att lägga fram sina asylskäl direkt vid ankomsten till Sverige. Jag har suttit med vid sådana tillfällen, där jag vetat om att de blivit misshandlade och fördrivits från sina hem upprepade gånger, men ändå säger de inget. De anser inte själva att de har några "politiska skäl". Först långt senare kommer berättelser som är så förskräckliga att man egentligen inte vill höra dem, men som ändå måste komma fram.

Romerna har en fruktansvärt utsatt situation och få vågar berätta hela sanningen. Att leva med en ständig rädsla och med uppbrottet hängande över sig som en mörk skugga, ständigt, det är tärande och på sikt påverkar detta deras psykiska tillstånd. Men vågar man prata om hur psykiskt dåligt man mår? Det är fortfarande tabubelagt i de flesta sammanhang. Man måste först hitta en tillvaro, där man kan återfå en balans, där släkten finns i närheten och där man kan hjälpa och stödja varandra.

När romerna från Kosovo nu får avslag på asylansökan här i Sverige, så driver man dem på flykt igen. Kanske denna gång till ett soptippsläger någonstans i Europa, där misären är ännu mycket värre än på Meros camping i Göteborg. För detta är inga människor, som har ett hem eller ett hus som står och väntar på dem och de har inte heller någon framtid vid ett återvändande. Under de senaste åren har jag sett romer som ständigt är på flykt, eller romer som tagit sin tillflykt till olika läger, typ Cailino 900 i Rom, där bland annat rent vatten, en mänsklig rättighet, saknas. Det är romer som hoppat på en drägligare tillvaro i ett land utan förtryck. Men vad hjälper alla konventioner om mänskliga rättigheter om de inte gäller också för romer. För romer är faktiskt också människor som har samma behov som alla andra i vår värld.

# Gamla kära bilder berättar

**K**ära vänner av Gamla bilder berättar. Här kan vi se delar av Helga Friberg Taikons familj. Helga var en omtyckt och respekterad kvinna som snabbt tog till sig den romska kulturen. Rova Dimitri kom till Stockholm för att besöka släkten. Det var varmt den sommaren och troligen hade man förberett sig för strandbad, barnen hade fått sin bildäckslang fylld med luft. Bilden är tagen då familjen bodde i Nybohov.

Här kan vi se, sittande längst fram, barnen Jan, Thomas, Veronika och Hansi. Sittande bakom är Kirom, Borta, deras mor Helga samt Vivian, Helgas sonhustru. Stående bakom är Bortas fru Sigrid Taikymer och stående vid sidan är Rova Dimitri.



**D**et kom ofta andra romer på besök då familjen flyttade från Nybohov till Årsta skolgränd. På den här bilden, från början av 60-talet ställde familjen Friberg till med fest. Släktingar från Göteborg hade anlämt till Årsta skolgränd. Man skulle bland annat tillkännage en förlovning. På bilden ser vi Fredrik Taikymer, Nanosh Taikymer, tyvärr har vi missat namnet på killen i mitten, jag borde veta bättre, men de övriga två är Janosh Ike Brömsen och Kirom Taikon Friberg.



**P**å den nedre bilden pågår det tydligen en fest i huset. Laila och helga är klädda finklädna. Helga har, trots festen, ett förkläde på sig, vilket tyder på att hon säkert har varit med om att förbereda festen med köksjobb och dukning. Här har väl Helga och Laila tagit en liten paus i bestyren.



Tack Bertil Hagström för dessa bilder.

Om du, kära läsare, också har några gamla bilder som du vill dela med dig av, skicka dem då till redaktionen.

Bilderna returneras givetvis!

Red.



# Bondsoppa

Det här behövs till ca: 8 personer

- 1 st. Savojkålhuvud
- 3 st. Gula lökar
- 3 st. Vitlösklyftor
- 100g. Rotselleri
- 1 stor Sötpotatis
- 8 st. Brysselkål
- 5 msk. Olivolja
- 4 st. Hönsbuljongtärningar
- 2 msk. Tomatpuré
- 3 l. Vatten
- 1 bit Persiljerot
- 6 dl. Kokta bönor (tex. cannellini)
- 10 skivor Lufttorkad skinka

Salt och peppar

För att få en vegetarisk soppa, byt hönsbuljongen mot grönsaksbuljong och uteslut skinkan.

## Gör så här:

Skölj och skär grönsakerna i små bitar, strimla skinkan, skala och hacka lök och vitlök. Fräs lök, vitlök och skinkan i olivolja ca: 3 min. utan att de tar färg. Tillsätt selleri och potatis, fräs på svag värme i 2-3 min. Smula ner buljongtärningarna, tillsätt tomatpurén och fräs upp under omrörning i ca : 1 min. Tillsätt hälften av vattnet, koka upp under lock i 20 min. tillsätt kålen och persiljeroten. Späd soppan med resten av vattnet låt koka i 15 min. Blanda ner bönorna

Och salta och peppra. Ta grytan från värmen, låt stå i minst 1 timme, värm Soppan inför servering.

**Smaklig måltid!**





# Pávurésko zumí

Gado trubúl 8 ženéngé.

1. Savojsax
3. Purumá
- 3 kotorá Sír
- 100 gr. Selleri
- 1 baró Gugló kolompíra
8. Bruxelesko šax
- 5 msk Olívesko vulój
4. Khajniaki buljonó
- 2 msk Ličardé peredéci
- 3 l Paj
- 1 drez Perzília
- 6 dl Číradé fusújá (cannellini)
- 10 felijí Šučardo šónko

lon thai pipéri

Te kaména vegetaritsko zumí, paruv le khajniaki buljonó  
thai o šónko pe zelenemáténgó buljonó.

## Ker Gadeá:

Xaláv thai šin le zelenemáta ande ciné kotorá, šin lunži kotorá  
anda o šónko, rande o purúm thai é sir, šin ande ciné kotorá. Pek  
lokés le purumá thai o šónko 3 minutsi ando o vulój. Maj pek o  
kolompíri thai é selleri 2-3 minutsi. Ličar le buljónora, maj tho le  
ličardé peredéci, pek thai hamisár ande 1 minúto. Šor andré dopáš  
anda o paj, muk te čírol lokés ande 20 minutsi telál o fedévo.  
Pála godeá maj tho andré le šaxá thai é perzília. Akaná šor andré  
so maj si anda o paj muk te čírol ande 15 minutsi. Hamisár le  
fusújá ande é zumí na bister lon thai é pipéri.

Le telé é tigája katár o bov thai muk te bešel jekh čáso te kamésa  
te maj thulól é zumí. Tačar é zumí pe dújtolé majanglál de sar  
thos anglé é zumí pe é skafedi.

**Xan pe sastímasa!**



*Te avél Baxtaló o Krečúno thai tumaró Berš o nevó.*

**Avsändare**  
É Romani Glinda  
Egnahemsvägen 58  
se-141 37 Huddinge  
Sweden

**B** Porto  
Betalt



## DELEGATIONEN FÖR ROMSKA FRÅGOR

vill tipsa om några nyheter på vår hemsida:

[www.romadelegationen.se](http://www.romadelegationen.se)

Läs gärna rapporten om diskrimineringens mekanismer på arbetsmarknaden, skriven av Charles Westin, forskare vid CEIFO, Stockholmsuniversitet och Manuel Tan Marti, utredningssekreterare, Delegationen för romska frågor. Rapporten bygger på intervjuer med elva elever som studerat på Sundbybergs folkhögskola.

De frågor som eleverna har fått är:

Varför är det förhållandevis många personer som har fullföljt sin utbildning, som inte har lyckats få arbete inom sitt yrke?

Varför finns det inte någon efterfrågan på deras arbetskraft, när vi vet att behovet av insatser för att stärka de romska elevernas utbildningssituation är skriande stort?

Intervjuerna har gjorts med romer som har gått olika utbildningar till lärarassistent och barn- och ungdomsledare samt barnskötare om deras erfarenheter på arbetsmarkanden efter utbildningen.

Vår kommunkonferens i Södertälje "Med romer för romer" samlade 150 personer från ett 40-tal kommuner. Konferensen var mycket uppskattad och många har efterlyst OH och anteckningar från föreläsningarna och seminarierna.

Dokumentationen finns nu på vår hemsida.

Till sist önskar vi alla

**GOD JUL OCH GOTT NYTT ÅR!**